

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2018, 22 (1): 571-596

Şîî Müfessirlerin Muvâfakât-ı Ömer Örneklerine Yaklaşımı*
The Approach of The Shi'î Exegetists to The Instances of 'Umar's Muwâfaqât

Abdurrahman Ensari

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Ü., İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assistant Professor, Mardin Artuklu Univ, Fac of Islamic Studies, Department of Tafsir
Mardin, Turkey

abdurrahmanensari@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-2289-8806

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05 Nisan/April 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Haziran/June 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran/June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt / Volume: 22 **Sayı – Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 571-596

DOI: <https://doi.org/10.18505/cuid.413030>

* Bu makale, Mardin'de düzenlenen 1. Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi'inde sözlü olarak sunulan ve sadece özeti basılan “Şîî Müfessirlerin Muvâfakât-ı Ömer Örneklerine Yaklaşımı” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir. / *This paper is the final version of an earlier presentation under the title “the Approach of the Shi'î exegetists to the instances of 'Umar's Muwâfaqât”, orally presented at the “1st International Iksad Social Sciences Congress in Mardin”, where only a short summary was printed but its content was further developed and partially changed.*

Atıf/Cite as: Ensari, Abdurrahman. “Şîî Müfessirlerin Muvâfakât-ı Ömer Örneklerine Yaklaşımı = The Approach of The Shi'î Exegetists to The Instances of 'Umar's Muwâfaqât”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/1 (Haziran-June 2018): 661-668. doi: 10.18505/cuid.413030.

Şîî Mûfessirlerin Muvâfakât-ı Ömer Örneğine Yaklaşımı

Öz: Kur'ân âyetlerinin nüzûlü ile ilgili olayların bilinmesi, onun doğru anlaşılmasına katkı sağlayan unsurlardan biridir. "Muvâfakât-ı Ömer" olarak isimlendirilen örnekler de Kur'ân'ın nüzûlü ile alakalı olduğundan, ilgili âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Hz. Ömer'in muvafakat örneklerinden kastedilen, onun "Rabbim'e üç şeyde muvafık oldum" gibi ifadelerinin akabinde zikrettiği hususlardır. Onun, Rabbine muvafakatı, hükmüne uygun görüş beyan etmesi demektir. Bu durum en büyük faziletlerinden ve hayatının en önemli kesitlerinden sayılmaktadır. Muvâfakât-ı Ömer ile ilgili varit olmuş bazı rivayetler, birçok muvafakat hadisesinin var olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in Makâm-ı İbrahim'in namazgâh edinilmesi talebi, Peygamber eşlerinin örtünmelerini arzulaması ve Peygamber eşlerine Hz. Peygamber'i rahatsız etmeleri durumunda Allah'ın onların yerine daha iyilerini eş kılacağı ifadesi üzerine inen âyetler bu kabilden olan örneklerdir. "Muvâfakât-ı Ömer" konusuyla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar genel olarak Sünnî kaynaklar çerçevesinde olmuştur. Bu çalışmada Sünnî kaynaklarda yer verilen "Muvâfakât-ı Ömer" örneklerinin, Şîa tefsir kaynaklarında ele alınış tarzı üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla araştırma Muvâfakât-ı Ömer'in Şîa tefsir kaynaklarında ele alınış biçiminin kritiğidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Şîî, Sünnî, Ömer, Muvâfakât-ı Ömer.

The Approach of The Shi'î Exegetists to The Instances of 'Umar's Muwâfaqât

Abstract: Knowing the occasions related to the revelation of the Qur'ânic verses is one of the factors contributing to its correct understanding. Since the examples named as "Umar's Muwâfaqât" (cooccurrences of Umar's perception with certain divine revelation) is related to the occasion of Qur'ân's revelation, they also contribute to the understanding of the related verses. 'Umar's Muwâfaqât instances refers here to the subject mentioned after his expression of "I agreed with my Lord in three things." His agreement with His Lord is that he delivered an anticipating opinion, appropriate to God's provision. This is considered to be of the great virtues of 'Umar and of the most important sections of his life. Some narrated reports of 'Umar's Muwâfaqât shows that there were many occasions of agreement. Of these instances, the verses that come upon his request that Abraham's Maqâm is taken as a place of prayer and the Prophet's wives to veil as well as his statement to the Prophet's wives that God will grant him better wives than them if they give trouble to the Prophet. There have been conducted a number of studies on the subject of 'Umar's Muwâfaqât. However, these studies are generally framed by Sunnî sources. This study focuses on the way in which the instances of "'Umar's Muwâfaqât" included in the Sunnî sources are discussed in the sources of Shi'a tafsir. Therefore, the study is the critique of the way that 'Umar's Muwâfaqât is handled in Shia tafsir sources.

Keywords: Tafsir, Shi'î, Sunnî, 'Umar, 'Umar's Muwâfaqât.

SUMMARY

Muslim scholars particularly Qur'ānic exegetists, have conducted important works in numerous areas that have would have any relations to the Qur'an in order that it is understood correctly. No doubt that one of these areas deals with issues related to the reasons of revelation of Qur'anic verses. The examples named as "Muwāfaqāt 'Umar" are related to the reasons of the revelation and contribute to the understanding of the Qur'ānic verses.

Muwāfaqāt 'Umar literally means "the agreements of 'Umar" (i.e. with God). It is taken from his expression, "I agreed with my Lord in three things." His agreement with His Lord is that he delivered an anticipating opinion, appropriate to God's provision. This is considered to be of the great virtues of 'Umar and is regarded as one of the most important sections of his life.

The numerous narrations on Muwāfaqāt 'Umar show that there were many occasions of such agreement. Actually, some scholars raised the number of muwāfaqāt to twenty. This study does not deal with all instances of Muwāfaqāt 'Umar, as such an undertaking would require more extensive research to cover the topic in-depth. Hence, only five instances of the muwāfaqāt are discussed:

1. The verse revealed after his request that the Maqām of Abraham is taken as a place of prayer (Q 2:125).
2. The verse revealed after requesting that the Prophet orders his wives to veil (Q 33:53).
3. The verse revealed after his statement to the Prophet's wives that God will grant him better wives if they continue to bother the Prophet (Q 66:5).
4. The verses revealed in agreement with his view on the judgment upon the captives of the Battle of Badir (Q 8:67-69).
5. The verse revealed in agreement with his demand that the Prophet should not perform the funeral prayer on Abdullah b. Ubayy when the Prophet had willed to do so (Q 9:84).

A number of studies have been conducted on the subject of Muwāfaqāt 'Umar. However, these studies are generally within the framework of Sunni sources. This study, on the other hand, discusses how the above cited five instances of "Muwāfaqāt 'Umar" are mentioned or ignored in the most prominent Shi'i tafsir sources. Therefore, the study is the critique of the way that Muwāfaqāt 'Umar is handled in the most prominent Shi'i exegesis.

Following a survey of existing research, no previous study of this topic was found. Thus, this study is expected to make a new contribution to the field. In this study, the following process was generally followed: Initially, 'Umar's Muwāfaqāt with His Lord was defined, followed by providing brief information of the instances of these muwāfaqāt incorporated within the Sunni sources. Then, of those accepted "muwāfaqāt" within Sunni sources, only five instances were selected, as cited above. This was followed by the "case of these examples in the

primary exegesis of the Shia", which constitutes the main theme of this study. The designated case was then analysed and evaluated in order to reach a conclusion on the topic at hand.

As a result of this research, the following conclusions were reached:

1. It is seen that some instances of Muwāfaqāt 'Umar cited in the Sunni sources have not been mentioned at all in the Shi'i Tafsir sources; such as the examples of the verse revealed after 'Umar's request that the station or maqām of Abraham is taken as a place of prayer. Also, the same was observed for the verse revealed after his demand that the Prophet should not perform the funeral prayer on Abdullah b. Ubayy when the Prophet willed to do so. It was found that the reason for these exclusions may be the fact that the narrations do not comply with the hadith criteria of Shi'a.
2. In the cases where there are two narratives which the former clearly show that the occasion is from the Muwāfaqāt 'Umar and the latter that it is revealed for another case and they have both the same soundness and narrators, it is seen that the narrations non-related to 'Umar is cited and the narration related to 'Umar is either not mentioned at all or pointed out that it is weak. An example of this is the Hijab verse, revealed after 'Umar's request that the Prophet's wives wear the veil. It may be understood that the position that the Shi'i interpreters exhibit about such examples is based entirely on sectarian fanaticism and they ignore the narrations that can be interpreted as 'Umar's virtue.
3. It is one of the remarkable points that while the Shi'i exegetists do not mention the narrations related to Muwāfaqāt Umar cited and considered as his virtue in Sunni sources, they on the other hand, cite within the same sources some narrations which condemn Ḥafṣah and 'Ā'ishah. These exegetists follow this perspective in the interpretation of the verse revealed after 'Umar's statement to the Prophet's wives that God will grant to him wives better than them if they continue bothering the Prophet. It can be commented that this approach of the Shi'i exegetists in their Tafsirs towards 'Umar is also another manifestation of their negative attitude towards him.
4. The Shi'i exegetists argue that the bulk of muwāfaqāt narrations cited in the Sunni sources of tafsir are unsound and fabricated as Shi'i exegetists are deluded that such narrations lay blame on the Prophet. In this context, with regards to the verse on the captives of the Battle of Badr revealed in agreement with 'Umar's view, all these narrations are deemed unsound and fabricated. It may be concluded these narrations, in reality, do not put the Prophet at fault and therefore their deductions of such interpretations stem from their misinterpretations of the related narrations.

GİRİŞ

Hz. Ömer, hak ile batılı birbirinden ayıran anlamındaki “fârûk”¹ sıfatıyla, hilafeti dönemindeki “adalet”iyle² ve Kur’ân’ın cemindeki duruşu³ ile meşhur olmuş biri olması yanında “Rabbine muvafakati” ile de tanınan bir sahabîdir.

Bu çalışmada Hz. Ömer’in “Rabbine muvafakati”nın ne demek olduğu açıklandıktan sonra Sünnî kaynaklarda yer alan örnekleri hakkında kısa bir bilgi verilecek, ardından çalışmanın ana temasını oluşturan “Şîa’nın bu örneklerle yaklaşımı” incelenecektir. Burada Sünnî kaynaklarda yer alan bütün örneklerin incelenmesi yerine, sadece Sünnî kaynaklarda sıhhati sabit olup başlıca Şîa tefsir kaynaklarında tartışılan bazı muvafakat örnekleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Şîi müfessirlerin bu örneklerle ilgili farklı yorum ve tenkitleri arz edilecek, ardından da bunlar değerlendirilerek bir neticeye varılmaya çalışılacaktır.

Araştırma, Şeyhu’t-Tâife lakabıyla anılan Ebû Ca’fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî’nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân fi tefsîri’l-Ḳur’ân*⁴, Emînü’l-İslâm lakabıyla meşhur Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî’nin (ö. 548/1154) *Mecmeu’l-beyân fi tefsîri’l-Ḳur’ân*⁵, Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî’nin (ö. 1401/1981) *el-Mizân fi tefsîri’l-Ḳur’ân*⁶, Mekârim eş-Şîrâzî’nin *el-Emşel fi tefsîri kitâbillâhi’l-münezzel*⁷ çerçevesinde olacaktır.

Muvâfakât-ı Ömer ile ilgili bazı araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar genel olarak Sünnî bakış açısıyla yapılmış çalışmalardır.⁸ Biz ise bu araştırmamızda başlıca Şîa tefsir

¹ Fârûk ile isimlendirilmesinin sebebi için bk. Yusuf b. Hasan b. Mibred el-Hanbelî, *Maḥḍu’s-şavâb fi feḍâili emîri’l-mü’minîne Ömer b. Ḥaṭṭâb*, thk. Abdülazîz b. Muḥammed (Medîne: İmâdetu’l-Bahsi’l-İlmî, 2000), 1: 173.

² Adaleti için bk. İbn Mibred, *Maḥḍu’s-şavâb*, 2: 465.

³ Buhârî, “Tefsîr”, 20, “Fedâilü’l-Ḳur’ân”, 3.

⁴ Tûsî hakkında bilgi edinmek için bk. Mustafa Öz ve Abdullah Kahraman, “Tûsî, Ebû Ca’fer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 433-437.

⁵ Tabersî ve tefsiri hakkında bilgi edinmek için bk. Musa Kâzım Yılmaz, “Mecmau’l-Beyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 257; Mustafa Öz, “Tabersî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 324-325.

⁶ Tabâtabâî hakkında bilgi edinmek için bk. Mehmet Suat Mertoğlu ve Abdullah Kahraman, “Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 306-310.

⁷ Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî 1927 yılında Şîraz’da doğdu. 24 yaşında içtihat icazeti almış olan Şîrâzî, İran’ın tanınmış en önemli dini otoritelerinden ve meşhur yedi fakihinden biridir. Otuzdan fazla eser telif etmiştir. *el-Emşel fi tefsîri kitâbillâhi’l-münezzel* adlı tefsiri en önemli eserlerinden biridir. Bk. Wikî Şîa, “Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî”, erişim: 6 Mayıs 2018, ar.wikishia.net/view/ناصر_مكارم_الشيرازي.

⁸ Bk. Selim Arık, “Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakât-ı Ömer”, *Diyanet İlmî Dergi*, 41/4 (2005): 115-128; Gökhan Atmaca, “Nüzûl Sürecinde Bir Muhatab Olarak Ömer ve Muvâfakatlari”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/1 (2010): 43-67. Ali Galip Gezgin, *Özgün Bir Kur’ân Yorumu Hz. Ömer Örneği* adlı çalışmasında, Davut Şahin de *Hz. Ömer’in Kur’ân Anlayışı ve Yorum Yöntemi* adlı doktora çalışmasında Hz. Ömer’in muvafakat örneklerinden bazılarını zikretmişlerdir. Bk. Ali Galip Gezgin,

kaynaklarının “Muvâfakât-ı Ömer” örneklerine bakışı üzerinde duracağız. Dolayısıyla araştırmamız Muvâfakât-ı Ömer’in Şîa tefsir kaynaklarında ele alınmış biçiminin kritiği olacaktır. Yaptığımız araştırma neticesinde böyle bir çalışmaya vakıf olamadık. Bu özelliğiyle çalışmamızın alana katkı sunacağını düşünüyoruz.

1. EHL-İ SÜNNET KAYNAKLARINDA MUVÂFAKÂT-I ÖMER

1.1. Muvafakat Kavramının Tanımı

Muvâfakât (المُؤَافَقَة) kelimesi “(وَافَقَ) fiilinin (المفاعلة) kalıbındaki mastarıdır. Bu kalıp bir fiili yapmada müşarekeye / iki kişinin ortaklığına delalet eder. Bu ortaklık fiilin iki kişiden birine nispet edilmesi, diğeriyle de bağlantılı olması şeklindedir.⁹

Burada muvafakat kelimesinden kastedilen, Hz. Ömer’in, “(وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ)¹⁰ Üç şeyde rabbime muvafakat ettim.”, “(وَافَقْتَنِي رَبِّي فِي ثَلَاثٍ) Rabbim bana üç şeyde muvafakat etti.”¹¹ şeklindeki sözlerinde yer alan ifadesidir.

Hz. Ömer’in kullandığı “(وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ) Üç şeyde rabbime muvafakat ettim” ifadesinin asıl anlamı “(وَافَقْتَنِي رَبِّي فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ وَفَّقَ مَا رَأَيْتُ) Rabbim bana muvafakat etti ve Kur’ân’ı düşündüğüm şeye uygun olarak indirdi” şeklindedir.¹² Nitekim yukarıda verildiği üzere bazı rivayetlerde bu asıl anlama uygun olan “(وَافَقْتَنِي رَبِّي) Rabbim bana muvafakat etti.”¹³ ifadesi de kullanılmıştır.

İbn Hacer (ö. 852/1448) ve ‘Aynî (ö. 855/1451), Hz. Ömer’in “(وَافَقْتُ رَبِّي) Rabbime muvafakat ettim” ifadesini, yani muvafakatı kendisine nispet eden bu ifadeyi, edebe riayet etmek için kullandığını söylemişlerdir.¹⁴ Ya da böyle demekle kendi görüşünün hâdis / sonradan meydana geldiğine, bu hükmün ise kadîm olduğuna işaret ettiğini ifade etmişlerdir.¹⁵

Hz. Ömer’in Rabbime muvafakat etmesi, onun hükmüne uygun görüş beyan etmesi demektir.¹⁶ Bu durum Hz. Ömer’in en büyük faziletlerinden ve hayatının en önemli kesitlerindedir.¹⁷ Nitekim Müslim (ö. 261/875) muvafakat ile ilgili rivayetleri “Ömer’in

Özgün Bir Kur’ân Yorumu Hz. Ömer Örneği, 2. Baskı (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 101-126; Davut Şahin, *Hz. Ömer’in Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntem*, (Doktora Tezi, Ankara Ü., 2009), 141-135.

⁹ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhu Şaḥîḥi’l-Buḥârî* (Beyrut: Daru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.) 4:144; Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Fethü’l-bârî şerhu Şaḥîḥi’l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.) 1: 505. Ayrıca bk. Muhammed b. Mekrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.) 10: 382.

¹⁰ Buhârî, 32; Müslim “Fedâilu’s-Sahâbe”, 2399; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 343.

¹¹ Buhârî, “Tefsir”, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 299.

¹² Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 4: 144; İbn Hacer, 1: 505.

¹³ Buhârî, “Tefsir”, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 299.

¹⁴ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 4: 144; İbn Hacer, 1: 505.

¹⁵ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, 1: 505.

¹⁶ Abdurrahmân b. Cevzî, *Keşfu’l-muşkil min ḥadîşî Şaḥîḥeyn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevâb (Riyâd: Dâru’l-Vatan, ts.), 1: 81.

¹⁷ Muhyiddîn Yahyâ en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Şaḥîḥi Müslim b. Haccâc*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1392), 15: 166.

faziletleri” babında zikretmiştir.¹⁸ Ayrıca Buhârî'nin (ö. 256/870) “Menâkibu Ömer b. Hattâb” babında Ebû Hüreyre'den, Müslim'in de “Fedâilu Ömer” babında Aişe'den rivayet ettikleri “Muhaddesûn” hadisi, Hz. Ömer'in faziletine delalet etmesi yanında Muvâfakât-ı Ömer'in ilham kabilinden olduğuna da işaret etmektedir. Hadis şöyledir: Hz. Peygamber “Sizden önceki ümmetler arasında muhaddes olan kimseler vardı. Eğer benim ümmetimde de muhaddes biri varsa o da Ömer'dir.” dedi.¹⁹ İbn Vehb bu hadiste yer alan “Muhaddesûn” kelimesini, “ilham edilenler” olarak açıklamıştır.²⁰

1.2. Muvafakat Örneklerinin Sayısı

İbn Hacer muvafakat örneklerinin sayısı hakkında şöyle demiştir: “Bazı hadislerde muvafakat sayısının üç olarak zikredilmesi, sayının bununla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Çünkü bunlardan başka da muvafakatın hâsıl olduğu yerler vardır. Nitekim İbn Ömer'den nakledilen bir rivayet birçok muvafakat hadisesinin söz konusu olduğuna delalet etmektedir. Tirmizî'nin (ö. 279/892) Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi: “Allah, hakikati Ömer'in lisanı ve kalbi üzere kılmıştır.” İbn Ömer de şöyle demiştir: “İnsanların başına gelen herhangi bir durum hakkında onlar bir şey söylemiş, Ömer de farklı bir şey söylemişse Kur'ân mutlaka Ömer'in söylediği şekilde nazil olmuştur.”²¹

Bedruddîn el-'Aynî de Ebû Bekir İbnü'l-'Arabî'den (ö. 543/1148) muvafakatın on bir yerde söz konusu olduğunu zikrettikten sonra sayının üçten fazla olduğunu, Tirmizî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği hadisle takviye etmiş ve o da İbn Hacer gibi üç sayısının zikredilmesinin muvafakat hadiselerinin bunlarla sınırlı olduğuna delalet etmediğini ifade etmiştir.²²

İbn Hacer ve Kastallânî (ö. 923/1517) muvafakat sayısını on beş olarak zikretmiş, Suyûtî (ö. 911/1505) de bazılarının bu sayıyı yirmiyeye kadar çıkardığını söylemiştir.²³ Suyûtî'nin zikrettiği muvafakat örneklerinden bazıları şunlardır:

1. Hz. Ömer'in “Makâm-ı İbrahim”in namazgâh edinilmesini istemesi üzerine inen (el-Bakara 2/125) âyet.
2. Hz. Ömer'in peygamber eşlerinin örtünmelerini arzulaması üzerine inen (el-Ahzâb 33/53) âyet.

¹⁸ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 2399.

¹⁹ Buhârî, “Ashâbu'n-Nebî”, 6; Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 2398.

²⁰ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 2398.

²¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1: 505. Tirmizî, “Menâkib”, 18. Tirmizî bu hadisin hasen-sahih-garib, Elbânî sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., Ahmed Şâkir v.dğr., 2. Baskı (Mısır: Mektebe ve Matbaatu Mustafa Halebî, 1975), 5: 617.

²² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 144.

²³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1: 505; Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, 7. Baskı (Mısır: el-Matbaatü'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1323), 7: 300; Suyûtî, Celâluddîn, *Tarihü'l-hulefâ*, thk., Hamdî ed-Demirdâş (b.y.: Mektebetu Nezâr, 2004), 99-101.

3. Hz. Ömer'in peygamber eşlerine, Hz. Peygamber'i rahatsız etmeleri durumunda Allah'ın onların yerine daha iyilerini Resûlüne eş kılacağını ifade etmesi üzerine inen (et-Tahrîm 66/5) âyet.²⁴

4. Hz. Ömer'in Bedir esirlerinin hükmü hakkındaki görüşüne uygun olarak inen (el-Enfâl 8/67-69) âyetler.²⁵

5. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in Abdullâh b. Übeyy'in cenaze namazını kılmaya azmettiği zaman onun karşısına geçerek "Ey Allah'ın Resûlü, falanca ve falanca gün şöyle diyen Allah'ın düşmanı İbn Übeyy'in cenaze namazını mı?" demesi üzerine inen (et-Tevbe 9/84) âyet.²⁶

2. ŞİA TEFSİR KAYNAKLARINDA MUVÂFAKÂT-I ÖMER

2.1. Makâm-ı İbrahim'in Namazgâh Edinilmesi

Hz. Ömer'in "Makâm-ı İbrahim" in namazgâh edinilmesini istemesi üzerine, bu isteğine muvafık olarak inen âyet şudur: "(وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُضَلًّى) Hani biz, Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)." (el-Bakara 2/125).

Hem hadis kaynakları hem de tefsir kaynakları bu âyetin Muvâfakât-ı Ömer'den olduğunu zikretmişlerdir. Gerek âyetin nüzûl sebebi ile ilgili varit olan sahih rivayetlerde gerekse Hz. Ömer'den sahih olarak varit olan ifadesinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Bu kaynaklarda yer alan bazı ifadeler şöyledir:

Buhârî'nin Enes'ten rivayet ettiği hadiste, Makâm-ı İbrâhîm'de namaz yeri edinilmesi isteği ile ilgili olarak Hz. Ömer'in şu ifadesi yer almaktadır: "Ben: 'Ey Allah'ın Resûlü, Makâm-ı İbrâhîm'den bir namaz yeri edinsek' dedim, bunun üzerine 'Makâm-ı İbrâhîm'den kendinize bir namaz yeri edinin' âyeti indi."²⁷

²⁴ Suyûtî ilk üçünü Buhârî ve Müslim'in Ömer'den rivayet ettiğini söylemiştir. Suyûtî, *Tarihü'l-hulefâ*, 99.

²⁵ Suyûtî bunu Müslim'in Ömer'den rivayet ettiğini söylemiştir. Suyûtî, *Tarihü'l-hulefâ*, 99.

²⁶ Suyûtî bunun sahih olarak varit olduğunu belirtmiştir. Suyûtî, *Tarihü'l-hulefâ*, 100.

²⁷ Buhârî'nin Enes'ten rivayet ettiği bu hadisin tamamı şöyledir: Enes'in bildirdiğine göre, Hz. Ömer şöyle dedi: "Üç şeyde Allah'a muvafakat ettim veya Rabbim bana üç şeyde muvafakat etti. Ben: 'Ey Allah'ın Resûlü, Makâm-ı İbrâhîm'den bir namaz yeri edinsek' dedim, 'Ey Allah'ın Resûlü, eşlerine örtünmelerini emretsen, çünkü iyi insanlar da, kötü insanlar da yanına geliyorlar.' dedim, bunun üzerine Allah Hicâb âyetlerini indirdi. Bir gün Hz. Peygamber'in kendi eşlerinden bazılarını kınadığını duydum. Yanlarına varıp onlara 'Ya yaptıklarınızdan vazgeçersiniz veya Allah kendi Resûlüne sizden daha iyi eşler nasip eder' dedim. Eşlerinden birinin yanına vardığımda o bana: 'Hz. Peygamber kendi eşlerine nasihat edemiyor mu ki, sen onlara nasihat ediyorsun' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah 'Eğer o sizi boşayacak olursa onun Rabbi, sizin yerinize, ona sizden daha hayırlı eşler verebilir' âyetini indirdi." Buhârî, "Salât", 32. Benzer bir rivayet için bk. Buhârî, "Tefsîr", 9.

Müslim de İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Hz. Ömer şöyle dedi: "Rabbime üç şeyde muvafakat ettim: Makâm-ı İbrahim'de, hicapta ve Bedir esirlerinde."²⁸

İbn Cerîr (ö. 310/923), bu âyetin tefsirinde "Makâm-ı İbrâhîm" ve "Musallâ" kelimelerinden kastedilenin ne olduğu hakkındaki görüşleri zikrettikten sonra, tercihini kısaca şöyle ifade etmiştir: "Bize göre 'Makâm-ı İbrâhîm'den kastedilen, Mescid-i Harâm'da bu isimle bilinen yer olduğunu ortaya koyan görüştür. Hz. Ömer'den yaptığımız rivayet ile Câbir'den bize gelen haber buna delâlet etmektedir: Câbir şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber Haceru'l-Esved'i istilam²⁹ ettikten sonra üç defa remel³⁰ yaparak ve dört defa da yürüyerek Kabe'yi tavaf etti. Sonra Makâm-ı İbrâhîm'e gidip 'Makâm-ı İbrâhîm'den kendinize bir namaz yeri edinin.' âyetini okudu. Ardından da Makâm-ı kendisiyle Beytullâh'ın arasına alarak iki rekat namaz kıldı."³¹ Tercih ettiğimiz görüşü destekleyen bu haber olmasaydı bile, yine söylenmesi gereken bu olacaktı. Çünkü bir sözü, kabul edilmesi gerekli olan bir delil bulunmadıkça, meçhul olan gizli manasına değil, bilinen zahir manasına yorumlamak gerekir.³² 'Musallâ'dan neyin kastedildiği hakkındaki en isabetli görüş de Ömer b. Hattâb ve Câbir b. Abdullâh'ın, Resûlullâh'ın uygulaması olarak bildirdikleri, Makâm-ı İbrâhîm'in yakınında namaz kılınan yer olduğunu ortaya koyan görüştür."³³

Zemahşerî (ö. 538/1143), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), Beydâvî (ö. 685/1286) ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) ifadelerinden anlaşılan, onların da "Makâm-ı İbrâhîm" in anlamı hakkında İbn Cerîr'le aynı görüşte olduklarıdır.³⁴

²⁸ Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 2399.

²⁹ Sözlükte "selamlamak" anlamına gelen istilâm, dinî bir kavram olarak, Kabe'yi tavaf ederken Haceru'l-Esved'i öpmek, ona yaklaşmak mümkün olmaması halinde Haceru'l-Esved'e karşı el kaldırıp işaret ederek onu selamlamak demektir. Fikret Karaman, v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 336.

³⁰ Sözlükte "süratli gitmek, koşmak" anlamlarına gelen remel, dinî bir kavram olarak, tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımlı bir şekilde yürümek demektir. Ardından sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavtında erkeklerin remel yapması tavaftın sünnetlerindedir. Karaman v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 551.

³¹ Câbir b. Abdullâh'tan gelen bu hadis için bk. Müslim, "Hac", 3009.

³² "Herhangi bir metin için olduğu gibi, Kur'ân açısından da, belli bir ifadeyi, onun bir parçası olduğu dilin kullanım kurallarının dışına taşıyarak anlamaya çalışmak asla doğru ve yerinde bir davranış değildir." Maşallah Turan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları* (Konya: Hüner, 2016), 65.

³³ Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hecr, ts.), 2: 528-530.

³⁴ Ebû Abdullâh Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 4: 43-44; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Berdunî, Ahmed ve İbrahim Atfayiş, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 2: 112-113; Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk., Mustafâ es-Seyyid Muhammed v.dğr. (Cîze, Müessesetu Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi'sh-Şeyh li't-Turâs, ts.), 2: 59-64; Cârullâh Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmidî't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l Kitabi'l-'Arabî, 1407), 1: 185; Nâsirüddîn

Müfessirlerin cumhuru âyetin nüzûl sebebi olarak Hz. Ömer'in "Makâm-ı İbrahim" in namazgâh edinilmesi ile ilgili talebini ifade eden rivayeti zikretmişlerdir. İbn Cerîr, İbn Atiyye (ö. 542/1148), Kurtubî, Beğavî (ö. 516/1122), İbn Kesîr bunlardan bazılarıdır.³⁵

Şiî müfessirlerden Tûsî, Tabersî, Kummî (ö. 1125/1713), Tabâtabâî ve Mekârim Şirâzî'den hiç biri bu âyetin tefsirinde Muvâfakât-ı Ömer ile ilgili bir şey zikretmemişlerdir.³⁶

Ehli Sünnet'in sahih hadis kaynaklarında ve en önemli tefsirlerinde "Muvâfakât-ı Ömer"den olduğu sabit olan "Makâm-ı İbrahim"de namazgâh edinilmesine, önemli Şiî müfessirlerden olan Tûsî, Tabersî, Kummî, Tabâtabâî ve Mekârim Şirâzî'den hiç birinin tefsirinde yer vermemiş olması, onların "Muvâfakât-ı Ömer" meselesine bilinçli olarak değinmediklerini, Hz. Ömer ile ilgili ön yargılarının bulunduğu ve meseleye mezhep taassubu eksanlı yaklaşıklarını göstermektedir. Tefsirlerinde Hz. Ömer'i öven ifadeler yer vermeyip, kendilerince onu yermeye yorumlanabilen rivayetlere yer vermeleri buna işaret etmektedir.³⁷

2.2. Hz. Peygamber'in Eşlerinin Örtünmelerini Emreden Hicâb Âyeti

Hz. Ömer'in peygamber eşlerinin örtünmelerini istemesi üzerine, bu isteğine uygun olarak inen âyet, Hicâb âyeti olarak isimlendirilen şu âyettir: "وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ (ذِكْرُكُمْ أَطَهَرَ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ)" Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir" (el-Ahzâb 33/53).

İbn Kesîr bu âyetin Hicâb âyeti olduğunu ifade etmiştir. *Şahîh Hayn*'de sabit olduğu üzere bu âyet Hz. Ömer'in sözüne muvafık olarak inen âyetlerden biridir.³⁸ Nüzûl sebebi ile ilgili birçok sahih rivayet varit olmuştur. Bu rivayetlerden biri âyetin Hz. Ömer'in peygamber eşlerinin örtünmelerini arzulaması üzerine nazil olduğuna açıkça delalet etmektedir. Söz konusu rivayetlerden bazıları şöyledir:

Abdullâh eş-Sirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî), 1418, 1: 105.

³⁵ Hâlid b. Süleymân el-Müzeynî, Hâlid b. Süleymân. *el-Muḥarrer fi esbâbi nüzûli'l-Ḳur'ân min ḫilâlil-kütübî't-Tisâ' dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten* (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006), 1: 213.

³⁶ Bk. Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*, thk. Ağa Bezrek et-Tahrânî (Beyrut: İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 1: 450-456; Fadl b. Hasan Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005), 1: 279-283; Muhammed b. Muhammed Rıda el-Kummî, *Kenzu'd-dekâik ve bahru'l-ḥakâik*, thk. Hüseyin Derkâhî (b.y.: Müessesetu Şemsi'd-Duhâ, 1430), 2: 145-149; Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*, thk. Hasan el-A'lâ (Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ, 1997), 1: 275-276; Nasır Mekârim eş-Şirâzî, *el-Emsel fi tefsîri kitabillahi'l-münezzel* (Kum: Medresetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 1421), 1: 378.

³⁷ Bunun için örnek olarak bk. Abdurrahman Ensari, "El-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel Adlı Şîa Tefsirinde Hz. Ömer Algısı", *Turkish Studies*, 12/27 (2017): 175-194.

³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*, 11: 201.

1. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre Enes şöyle dedi: "Hz. Peygamber Zeynep binti Caş ile evlendiği zaman insanları yemeğe çağırdı. Onlar yemeklerini yediler sonra da oturup sohbet daldılar. Hz. Peygamber kalkmaya hazırlanıyor gibi yaptı, ama onlar kalkmadı. Bunun üzerine kalkıp dışarı çıktı. O kalkınca onunla kalkanlar çıktı. Ama üç kişi kalkmadı. Hz. Peygamber içeri girmek üzere geldiğinde onlar hala oturuyorlardı. Bir süre sonra onlar da kalkıp gittiler. Ben gelip Hz. Peygamber'e gittiklerini haber verdim. O da gelip içeri girdi. Peşinden içeri girmek için geldiğimde benimle kendisi arasına perde çekti. Yüce Allah da bu âyeti indirdi."³⁹

2. Buhârî'nin Enes'ten rivayet ettiği hadiste, Hz. Peygamber'in eşlerinin örtünmeleri ile ilgili olarak Hz. Ömer'in şu ifadesi yer almaktadır: "Ben: 'Ey Allah'ın Resûlü, eşlerine örtünmelerini emretsen, çünkü iyi insanlar da, kötü insanlar da yanına geliyorlar.' dedim, bunun üzerine Allah Hicâb âyetlerini indirdi."⁴⁰

Zeynep'le alakalı olan Enes hadisi ve Ömer'le alakalı olan Enes hadislerinin arasını İbn Hacer şöyle cem' etmiştir: Her iki haber arasında bir çelişki söz konusu değildir. Hz. Ömer'in sözünün Hz. Peygamber'in Zeynep ile evliliğinden kısa bir süre önce söylenmiş olması, akabinde Zeyneb'in velime yemeğinin verilmiş olması ve ardından âyetin inmiş olması mümkündür.⁴¹

İbn Kesîr, Katâde, Vâkidî ve diğerlerinin beyan ettiklerine göre bu âyetin, Hz. Peygamber'in Zeynep binti Caş ile evlendiği günün sabahında, beşinci yılın Zülkade ayında nazil olduğu söylenmiştir.⁴²

Bu âyetin tefsirinde İbn Cerîr, Beğavî, İbn Atiyye, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200), Kurtubî, İbn Kesîr, Suyûtî, Şevkânî (ö. 1250/1834) ve İbn Âşûr (ö. 1393/1973) nüzü'l sebebi olarak her iki rivayeti de zikretmişlerdir.⁴³

Şîfî müfessirlerden Tûsî bu âyetin nüzü'lü ile ilgili hiçbir şey zikretmemiştir.⁴⁴

³⁹ Buhârî, "İsti'zân", 33; Müslim, "Nikâh", 1428.

⁴⁰ Buhârî, "Tefsîr", 9. Benzeri bir rivayet için ayrıca bk.: Buhârî, "Salât", 32.

⁴¹ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunisiyye, 1984), 22: 81.

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'Azîm*, 11: 202.

⁴³ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 19: 162-164; Ebû Muhammed Hüseyin el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullâh v.dğr., 4. Baskı (b.y.: Dâru't-Taybe, 1997), 6: 369-371; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 4: 395; 223-224; Cemâlüddin Abdurrahmân b. Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2002), 3: 478-479; Kurtubî, *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Çur'ân*, 14:224-225; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'Azîm*, 11: 201-202; Suyûtî, Celâlüddîn. *ed-Durru'l-menşûr fi't-tefsiri bi'l-me'sûr*, thk. Abdullâh Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü Hecr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003), 12: 105-106; Muhammed b. Abdullâh eş-Şevkânî, *Fethu'l-çadîr* (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr ve Dâru el-Kelimi't-Tayyib, 1414), 4: 343-344; İbn Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr*, 12: 81.

⁴⁴ Tûsî, *et-Tibyân*, 8: 356-357.

Tabersî ise bu âyetin Hz. Peygamberin Zeynep binti Caş ile evlendiği zaman yaşanan olay üzerine nazil olduğunu ifade etmiş ve bununla ilgili olarak yukarıdaki rivayete benzer bir rivayeti Enes'ten nakletmiştir. Ayrıca bir benzerinin de Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğini ifade etmiştir. Sonra da rivayet edilene itimat edilmediğine delalet eden “(قيل) denilmiştir” ifadesiyle bazı sahabîlerin, Hz. Peygamber'in yanında yemek yediklerini, onlardan birinin elinin kendileriyle birlikte olan Aişe'nin eline değdiğini, Hz. Peygamber'in bundan rahatsız olduğunu ve bunun üzerine Hicâb âyetinin nazil olduğunu söylemiştir. Tabersî bu âyetin tefsirinde, nüzûl sebebini zikrettiği kısımda sadece bu rivayetleri aktarmakla yetinmiştir.⁴⁵

Tabâtabâî de bu âyetin tefsirinde nüzûl sebebi olarak Kummî'den bu âyetin Hz. Peygamber'in Zeynep binti Caş ile evlendiği zaman yaşanan olay üzerine nazil olduğunu ifade eden rivayeti aktarmakla yetinmiştir. Sonra da bu kıssanın detayının farklı şekillerde Enes'ten rivayet edildiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer'in muvafakatına ise hiçbir şekilde yer vermemiştir.⁴⁶

Mekârim Şirâzî de müfessirlerin, bu âyetin nüzûl sebebi hakkında Hz. Peygamberin Zeynep binti Caş ile evliliği zamanında yaşanan olayı zikrettiklerini söylemiştir.⁴⁷ Daha sonra da bu olayı anlatan Enes hadisini *Sahihi Buhârî*'den nakletmiştir. Sonra aynı olayın başka bir şekilde de Enes'ten rivayet edildiğini yine *Buhârî*'den nakletmiştir. Fakat *Buhârî*'de yer alan ve âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilen “Muvâfakât-ı Ömer” hadisine değinmemiştir.⁴⁸

Şîî müfessirlerden Tûsî bu âyetin nüzûlü ile ilgili hiçbir şey zikretmemiştir. Doğrusu âyetin nüzûl sebebini zikretmesini gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Her ne kadar, yukarıda da zikredildiği üzere âyetin nüzûl sebebi ile ilgili sahih rivayetler varit olmuşsa da bu rivayetler olmadan da âyet anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Tûsî'nin bu âyetin tefsirinde, nüzûl sebebini zikretmemiş olması onun için bir nakısa sayılmamaktadır.

Tabersî rivayet edilene itimat edilmediğine delalet eden “(قيل) denilmiştir” sigasını kullanarak nüzûl sebebi olma ihtimali zayıf olan bir rivayete yer verdiği halde, İbn Kesîr ve Suyûtî'nin *Sahihayn*'da yer aldığını ifade ettikleri,⁴⁹ ayrıca yukarıda da belirttiği üzere İbn Cerîr, Beğavî, İbn Atiyye, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî, İbn Kesîr, Suyûtî, Şevkânî, İbn Âşûr ve başkalarının sebeb-i nüzûl olarak zikrettikleri “Muvâfakât-ı Ömer” hadisine yer vermemiştir.

Tabâtabâî de bu âyetin tefsirinde sebebi nüzûl olarak Kummî'den sadece bu âyetin Hz. Peygamber'in Zeynep binti Caş ile evlendiği zaman yaşanan olay üzerine nazil olduğunu ifade eden rivayeti aktarmakla yetinmiştir. Sonra bu kıssanın detayının farklı şekillerde Enes'ten rivayet edildiğini de ifade etmiş, fakat her nedense Enes'in rivayet ettiği “Muvâfakât-ı Ömer” hadisine yer vermemiştir.

⁴⁵ Bk. Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 8: 131-132.

⁴⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 16: 349.

⁴⁷ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 12: 325.

⁴⁸ Bk. Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 12: 330.

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 12: 201; Suyûtî, *Tarihu'l-hulefâ*, 99.

Mekârim Şirâzî de müfessirlerin, bu âyetin nüzûl sebebi hakkında Hz. Peygamber'in Zeynep binti Caş ile evliliği zamanında yaşanan olayı zikrettiklerini söylemiştir. Fakat yukarda da ifade edildiği üzere bu olayı zikreden müfessirler “Muvâfakât-ı Ömer” hadisini de zikretmişlerdir. Mekârim Şirâzî bu ikinci kısma hiç değinmemiştir. Acaba Mekârim Şirâzî, Hz. Peygamber'in Zeynep binti Caş ile evliliği zamanında yaşanan olayı nakleden rivayeti sahih gördüğü için zikretti de “Muvâfakât-ı Ömer” hadisini zayıf gördüğü için mi zikretmedi sorusu akla gelebilir. Ama böyle bir durum da söz konusu değildir. Çünkü Mekârim Şirâzî evlilik olayı hadisini *Buhârî*'den nakletmiştir. *Buhârî*'nin hadisi ona göre sahih ise “Muvâfakât-ı Ömer” hadisinin de sahih olması gerekir; zira onu da rivayet eden *Buhârî*'dir.

2.3. Hz. Peygamber'in Eşlerinin Uyarılması

Hız. Ömer'in Hz. Peygamber'in eşlerine, onu rahatsız etmeleri durumunda Yüce Allah'ın, onların yerine daha iyilerini Resûlüne eş kılacağını ifade etmesi üzerine, buna muvafık olarak inen âyet şöyledir: “عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُمْلِكَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَعْلَمْنَ مَا فِي سَرَاجَاتٍ (كِتَابَاتٍ وَأَبْكَارًا) Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a teslim eden, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verebilir.” (et-Tahrîm 66/5.)

Buhârî ve Müslim'de sabit olduğu üzere bu âyet Hz. Ömer'in sözüne muvafık olarak inen âyetlerden biridir.⁵⁰ Nüzûl sebebi ile ilgili başta *Sahihayn*'da olmak üzere birçok sahih rivayet varit olmuştur. Bu rivayetlerden bir kısmı söz konusu âyetin Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in eşlerine, onu rahatsız etmeleri durumunda Yüce Allah'ın, kendilerinin yerine daha iyilerini Resûlüne eş kılacağını ifade etmesi üzerine nazil olduğunu belirtmektedir. Bu rivayetlerden bir kısmı şöyledir:

1. Bir önceki konu olan “Hz. Peygamber'in eşlerinin örtünmelerini emreden Hicâb âyeti” konusunda, Buhârî'nin Enes'ten rivayet ettiği, Hz. Ömer'in “Üç şeyde Allah'a muvafakat ettim veya Rabbim bana üç şeyde muvafakat etti”, dediği hadiste zikredilen üç şeyden biri budur. Bu hadiste konu ile ilgili olan kısım şöyledir: “Bir gün Hz. Peygamber'in, eşlerinden bazılarını kınadığını duydum. Yanlarına varıp ‘Ya yaptıklarınızdan vazgeçersiniz veya Allah, Resûlüne sizden daha iyi eşler nasip eder’ dedim. Eşlerinden birinin yanına vardığımda o bana: ‘Hz. Peygamber, eşlerine nasihat edemiyor mu ki sen onlara nasihat ediyorsun’ dedi. Bunun üzerine Yüce Allah ‘Eğer o sizi boşayacak olursa Rabbi, yerinize, ona daha hayırlı eşler verebilir’ âyetini indirdi.”⁵¹

2. Müslim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiği, Hz. Peygamberin bazı eşlerinden bir süre uzak durduğunu anlatan uzun bir hadisin, Hz. Ömer'in muvafakatına delalet eden kısmı, Hz. Ömer'in Hz. Peygambere söylediği şu ifadesinde yer almaktadır: Ben, “Ey Allah'ın Resûlü, kadınlar konusunda seni üzen şey nedir? Eğer sen onları boşadıysan şüphesiz ki Allah seninle beraberdir. Ayrıca Allah'ın melekleri, Cebrâil, Mikâil, ben, Ebû Bekir ve müminler de seninle

⁵⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 9; Müslim, “Talâk”, 1479; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 12: 201.

⁵¹ Buhârî, “Tefsîr”, 9. Benzeri bir rivayet için ayrıca bk. Buhârî, “Salât”, 32.

beraberdır dedim ve her konuşup Allah'a hamd ettiğimde Allah'ın söylediğimi tasdik etmesini umuyordum. Bunun üzerine Tahyîr âyeti⁵² olarak bilinen şu âyet nazil oldu: "Eğer o sizi boşayacak olursa onun Rabbi, sizin yerinize, ona sizden daha hayırlı eşler verebilir" (et-Tahrîm 66/5), "Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarmanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrâil de salih müminler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar." (et-Tahrîm 66/4) Ebû Bekir'in kızı Aişe ile Ömer'in kızı Hafsa Hz. Peygamber'in diğer eşleri aleyhine birbirlerine destek olmuşlardır."⁵³

Görüldüğü gibi bu âyet hem Hz. Peygamber'in eşleri olan Aişe ile Hafsa'ya bir tehdit, hem diğer eşlerine benzeri bir tavır sergilememeleri için bir uyarı, hem de Hz. Ömer'in sözüne muvafık olarak nazil olmuştur.⁵⁴

Bu hadisleri İbn Cerîr, Beğavî, İbn Atiyye, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî, İbn Kesîr ve Suyûtî tefsirlerinde zikretmişlerdir.⁵⁵

Şîî müfessirlerden Tûsî bu surenin ilk beş âyetini topluca vermiş, nüzûl sebebi ile ilgili olarak da iki rivayet zikretmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in Hafsa'nın rızasını almak için Mariye'ye yaklaşmayacağına yemin ederek onu kendisine haram kıldığını ifade eden rivayet, diğeri de Hz. Peygamber'in Zeyneb'in yanında baldan bir şerbet içtiğinden orada beklemesinin uzun sürmesine rahatsız olan Hafsa ve Aişe'nin yaptıkları plan neticesinde Hz. Peygamber'in bal şerbeti içmeyi kendisine haram kıldığını ifade eden rivayettir. Tûsî, Hz. Ömer'in muvafakatına dair hiçbir şey zikretmemiştir.⁵⁶

Tabersî de bu surenin ilk beş âyetini topluca vermiş nüzûl sebebi ile ilgili olarak da Tûsî'nin zikrettiği rivayetlerin yanında başka bazı rivayetlere de yer vermiş; ancak o da Hz. Ömer'in muvafakatına dair hiçbir şey zikretmemiştir.⁵⁷

Tabâtâbâî ise ilk dokuz âyeti topluca vermiş, nüzûl sebepleri ile ilgili birçok rivayet zikretmiş, hatta bu rivayetlerin bir kısmını da Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Suyûtî gibi Sünnî

⁵² Muhtemelen burada Ömer'in tahyirden kastettiği şey, onların Hz. Peygamberin aleyhine görüş birliği yaparak Hz. Peygambere eziyet etmek ile Hz. Peygamberin onları boşaması arasında muhayyer / serbest bırakılmış olmalarıdır. Yoksa tahyir âyeti olarak bilinen âyet bu âyet değil. Tahyir âyeti Ahzab: 33/28. âyeti olan "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzelce bırakayım." âyettir. Müzeynî, *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Şur'ân*, 2: 1041.

⁵³ Müslim, "Talâk", 1479. Ayrıca hadisin tamamı için aynı kaynağa bakınız.

⁵⁴ Müzeynî, *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Şur'ân*, 2: 1039.

⁵⁵ Bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 13: 99-10; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 8: 167-168; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 332; İbn Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4: 310; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Şur'ân*, 18: 189-191; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'Azîm*, 14: 55-56; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 14: 584-586.

⁵⁶ Tûsî, *et-Tibyân*, 10: 43-45.

⁵⁷ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 10: 39, 41-42.

muhaddis ve müfessirlerden nakletmiş; fakat yine de “Muvâfakât-ı Ömer” ile ilgili bir şey zikretmemiştir.⁵⁸

Mekârim Şirâzî bu surenin ilk beş âyetini topluca verdikten hemen sonra bu surenin nüzûl sebebi ile ilgili hadis, tefsir ve tarih kitaplarında gerek Şî gerekse Sünnîlerden birçok rivayetin varit olduğunu, bunlardan en meşhur ve en uygun olanlarını arz edeceğini ifade etmiştir. Sonra da aslının Buhârî’de yer aldığını ve kendisinin de bazı ilavelerle açıkladığını ifade ettiği şu hadisi zikretmiştir:

Hiz. Peygamber bazen eşi Zeynep binti Cahş’ın yanına giderdi. O da, Hiz. Peygamber’e hazırladığı balı ikram etmek için onu biraz bekletirdi. Ancak Aişe olup biteni öğrenince bu durum ona ağır geldi. Bundan dolayı Hiz. Hafsa ile bir anlaşma yaptı. Buna göre Hiz. Peygamber ikisinden hangisinin yanına gelecek olursa, senden megâfir⁵⁹ kokusu geliyor diyeceklerdi. Hiz. Peygamber Hafsa’nın yanına geldiği gün, Hafsa ona bunu sordu. Fakat Hiz. Peygamber megâfir yemediğini, Zeynep binti Cahş’ın yanında bal yediğini söyledi. Ayrıca bal arılarının megâfir ağacından gıdalandıkları için baldan bu kokunun gelmiş olabileceği endişesiyle bir daha bu balı yemeyeceğine yemin etti. Bunun insanlar arasında yayılması durumunda, Hiz. Peygamber’in helal bir yiyeceği kendisine haram kıldığı ve onların da bu konuda kendisine uyacakları korkusuyla veya Zeynep bunu duyar da kalbi incinir endişesiyle bu durumun gizli tutulmasını istedi. Ancak Hafsa bunu yaydı. Böylece bunun daha önce planlanmış bir şey olduğu anlaşılabilir oldu. Hiz. Peygamber de bu olaya çok üzüldü. Olayın hakikatini açıklamak, ayrıca bunun bir daha Hiz. Peygamber’in hanesinde tekrarlanmasından sakındırmak için bu âyetler nazil oldu.⁶⁰

Mekârim Şirâzî “Muvâfakât-ı Ömer” ile ilgili olan beşinci âyetin nüzûl sebebine dair hiçbir şey zikretmemiştir.⁶¹

Tûsî ve Tabersî ilk âyetlerin nüzûl sebebine değindikleri halde Hiz. Ömer’in muvafakat örneğine hiç değinmemişlerdir. Onların Sünnî hadis kaynaklarında yer alan Muvâfakât-ı Ömer örneğine değinmemiş olmaları kendileri açısından tutarlı bir duruş sayılabilir. Çünkü onlar bir haberle amel edebilmek için o haberin imamları yoluyla veya imamlarından nakleden bir râvî yoluyla gelmesini şart koşarlar.⁶² Buna göre Sünnî hadis kaynaklarında yer alan ve Sünnîlerin hadis kriterlerine göre sahih olan bir hadisin, onlar nezdinde de sahih sayılabilmesi için, o hadisin imamları tarafından da rivayet edilmiş olması gerekir.

Ancak Tabâtabâî ve Mekârim Şirâzî’nin de aynı duruşu sergiledikleri söylenemez. Onlar kendi anlayışlarına uygun gördükleri durumlarda Ehl-i Sünnetin kaynaklarından nakilde

⁵⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 19: 343-244, 353-357.

⁵⁹ Ağaçlardan sızan tadı güzel ama kokusu hoş olmayan bir çeşit yapışkan şıra. Bk. Mustafâ İbrahim, v.dğr., *el-Mu‘cemü’l-vaşîf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2: 606.

⁶⁰ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 13: 339-340.

⁶¹ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 13: 439-445.

⁶² Tûsî, *el-Udde fi usûli’l-fikh*, thk. Muhammed Rıdâ el-Ensârî el-Kummî, (b.y.: y.y. ts.) 2: 126-127; Ca’fer es-Subhânî, *Usûlü’l-hadîs ve ehkâmuhu fi ilmi’d-dirâye*, (Beyrut: Dâru Cevâdi’l-Eimme, 2012) 52.

bulunmuş, kendi anlayışlarına uygun görmedikleri durumlarda ise bu kaynaklardaki malumatı tamamen görmezlikten gelmişlerdir. Sonraki paragrafta Mekârim Şirâzî için yapacağımız değerlendirme genel olarak Tabâtabâî için de geçerlidir. Çünkü ikisi de aynı yöntemi izlemişlerdir.

Mekârim Şirâzî'nin ilk dört âyetin nüzûl sebebiyle ilgili zikrettiği rivayetin Buhârî'de yer aldığı doğrudur.⁶³ Bu rivayet ayrıca Müslim'de de yer almaktadır.⁶⁴ İlmi emanet açısından Mekârim Şirâzî'nin bir Ehl-i Sünnet kaynağı olan Buhârî'den nakil yapması takdire şayandır. Ancak hemen bir sonraki âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olan ve yukarıda da arz edildiği üzere aynı kaynaklarda yani Buhârî ve Müslim'de yer alan "Muvâfakât-ı Ömer" örneğine hiçbir şekilde yer vermemesi düşündürücüdür.

Mekârim Şirâzî neden böyle bir ayırım yapmaya ihtiyaç duydu? Ona göre Buhârî ve Müslim sahih hadis kaynağı ise neden Hz. Ömer için bir övgü kaynağı sayılan muvafakat örneğine yer vermedi? Ya da bunlar sahih hadis kaynakları değilse neden Hafsa ve Aişe'yi kınayan rivayetlere yer verdi? Sihatine inanmadığı hadis kaynaklarından sadece işine yarayana mı yer verdi?" gibi sorular doğal olarak insanın aklına gelebilmektedir.

2.4. Bedir Esirlerinin Hükümü

Hz. Ömer'in Bedir esirlerinin hükümü hakkındaki görüşüne muvafık olarak inen âyetler şunlardır:⁶⁵

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُبْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ، لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ، فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Yeryüzünde ağır basıncaya kadar hiçbir peygambere esirlere sahip olmak yakışmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise (sizin için) ahireti istiyor. Allah azizdir, hakîmdir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükümü olmasaydı, aldığımız şeyden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetlerden helal ve temiz olarak yiyin; Allah'tan sakının! Allah çok affedici, çok merhametlidir."(el-Enfâl 8/67-69).

Bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgi bazı rivayetler şöyledir:

1. İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Savaşta esirler edinildikten sonra Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer'e şöyle dedi: 'Bu esirler hakkında ne düşünüyorsunuz?' Ebû Bekir: 'Ey Allah'ın Resûlü, onlar amcaoğullarımız ve aşiretimizden olan kimselerdir. Onlardan fide almanın uygun olacağını düşünüyorum. Bu, kafirlere karşı güçlenmemizi sağlar, belki de Allah onları hidayete erdirir.' dedi. 'Peki sen ne düşünüyorsun ey Hattâb'ın oğlu' dedi. Ömer de 'Hayır, vallahi ey Allah'ın Resûlü, ben Ebû Bekir gibi düşünmüyorum. Bize, onların boyunlarını vurma imkanını vermeni uygun görüyorum. Ali'ye Akil'in boynunu, bana (bir akrabasına işaret ederek) falancanın boynunu vurma imkanı vermeni istiyorum. Şüphesiz ki bunlar küfrün önderleridir.' dedi ve şöyle devam etti: 'Hz. Peygamber benim söylediğimi değil,

⁶³ Buhârî, "Talâk", 8.

⁶⁴ Müslim, "Talâk", 1474.

⁶⁵ Suyûtî bunu Müslim'in Ömer'den rivayet ettiğini söylemiştir. Suyûtî, *Tarihü'l-hulefâ*, 99.

Ebû Bekir'in söylediğini beğendi. Sonraki gün yanlarına gittim. Bir de baktım ki her ikisi oturmuş ağlıyor. Ben de, 'Ey Allah'ın Resûlü sen ve arkadaşın neden ağlıyorsunuz, bana söyle. Ağlanacak bir şey ise ben de ağlayayım, değilse siz ağladığınız için ağlamaya çalışayım.' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: 'Ben arkadaşlarının fidye tekliflerinden dolayı ağlıyorum.' dedi ve yakınında bulunan bir ağaca işaret ederek 'Onların azaba uğramaları şu ağaçtan daha yakın göründü.' dedi. Yüce Allah bunun üzerine 'Yeryüzünde ağır basıncaya kadar hiçbir peygambere esirlere sahip olmak yakışmaz... Allah'tan sakının! Allah çok affedici, çok merhametlidir.' âyetlerini indirdi.⁶⁶

2. İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber esirler hakkında Ebû Bekir ile istişare etti. Ebû Bekir 'Bunlar kavmin ve aşiretindir. Onları serbest bırak' dedi. Ömer'le istişare etti. Ömer 'Onları öldür' dedi. Hz. Peygamber onları fidye karşılığında bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah (8/67-69) âyetleri indirdi. Hz. Peygamber Ömer'le karşılaştı ona: 'Sana olan muhalefetten dolayı neredeyse başımıza bela gelecekti' dedi." Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir.⁶⁷

3. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sizden önceki siyah başlı bir kavme yani hiçbir âdemoğluna⁶⁸ ganimetler helal kılınmamıştır. Gökten bir ateş iner hepsini yok ederdi. Bedir günü insanlar ganimetlere koştular. Yüce Allah bunun üzerine (8/67-69) âyetleri indirdi. Bu hadisi Ahmed (ö. 241/855), Tirmizî ve İbn Hibbân rivayet etmişlerdir.⁶⁹ Tirmizî bu hadisin "hasen-sahih" olduğunu,⁷⁰ Ahmed Şâkir (ö. 1377/1957) de bu hadisin tahkikinde isnadının sahih olduğunu söylemiştir.⁷¹

Müfessirlerin çoğu bu âyetlerin tefsirinde yukarıdaki hadisleri zikretmişlerdir. İbn Cerîr, Beğavî, İbn Atiyye, Kurtubî ve İbn Kesîr bunlardandır.⁷²

İbn Cerîr bu âyetin tefsirinde şunları ifade etmiştir: Müşrikleri tamamen yenip onlara karşı tam bir hakimiyet sağlamayınca kadar, bir peygambere ele geçirdiği putperest bir kafiri fidye karşılığında veya karşılıksız olarak salıvermesi yaraşmaz. Bundan dolayı Yüce Allah'ın bu

⁶⁶ Müslim, "Cihâd", 1763; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 334.

⁶⁷ Hâkim, *Mustedrek*, 2: 359.

⁶⁸ Ademoğlu açıklaması için bk. Ebû'l-Ülâ Muhammed el-Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 8: 377.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 403; İbn Hibbân, *Saḥîḥ*, 11: 134.

⁷⁰ Tirmizî, "Tefsîr", 9.

⁷¹ Ahmed Şâkir ayrıca Taberi'nin iki ayrı senetle bunun benzerini rivayet ettiğini, aynı şekilde Beyhâkî'nin Sünenü'l-Kubrâ'sında rivayet ettiğini ve Tirmizî'nin "hasen-sahih" olduğunu belirterek rivayet ettiğini, Suyûtî'nin *ed-Durru'l-mensâr*'unda İbn Ebî Şeybe, Nesâî, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu's-Şeyh, İbn Merduveyh'e nispet ettiğini, İbn Kesîr'in de tefsirinde buna işaret ettiğini söylemiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 238-239.

⁷² Bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 11: 270-276; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 2: 309-310; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 2: 551-552; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 8: 46-47; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*, 7: 119-121.

âyetle peygamberine, Bedir savaşında esir aldığı sonra da fidye karşılığında serbest bıraktığı müşrikleri öldürmesinin, onlardan fidye alıp salıvermesinden daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.

Daha sonra sahabîlere hitaben, “Siz müşrikleri esir alıp onlardan fidye almayı talep ederek dünyanın geçici metanını istiyorsunuz, oysa Allah yeryüzünde tam üstünlük sağlayıncaya kadar onları öldürmenizi isteyerek sizin için ahirette hazırladıklarına ulaşmanızı istiyor” demiştir.⁷³

İbn Cerîr müfessirlerin bu âyeti böyle açıkladıklarını ifade ettikten sonra, bunu destekleyen birçok rivayet zikretmiştir.⁷⁴

İbn Atiyye ve Kurtubî de bu âyete şöyle anlam vermişlerdir: Bu âyet Bedir günü Hz. Peygamber’in ashabını kınamak üzere nazil olmuştur. Âyetin anlamı şöyledir: Yeryüzünde ezici bir üstünlük sağlamadan, Hz. Peygamber’in esirler edinmesine sebep olan bu fiili yapmanız hiç uygun olmadı. Yüce Allah onlara hitaben “Siz dünyanın geçici metanını istiyorsunuz” dedi. Hz. Peygamber savaş esnasında erkeklerin esir alınmasını emretmedi, dünyanın geçici metanını da istemedi. Bunu savaş meydanındaki çoğunluk yaptı. Buradaki kınama ve yerme Hz. Peygamber’e fidye almayı işaret edenlere yöneliktir.⁷⁵ Müfessirlerin çoğu bu görüştedir. Zaten bundan başka bir yorum da doğru değildir. Hz. Peygamber’in âyette zikredilmesinin sebebi, bu durumu gördüğü halde sahabîleri sakındırmamış olmasıdır. Durumun ansızın meydana gelmesi ve zaferin gerçekleşmesi Hz. Peygamber’i meşgul ettiğinden bunu yapamamıştır. Budan dolayı bu âyetler indiği zaman Hz. Peygamber ve Ebû Bekir ağlamışlardır.⁷⁶

Müfessirler “(تَوَلَّى كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لِمَسْئَرِكُمْ فِي مَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şeyden dolayı size büyük bir azap dokunurdu.” âyeti kerimesindeki “Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü” ifadesinden neyin kastedildiği hakkında ihtilaf edilmiştir:

- Bazıları, ganimet ve fidyeyi helal kılacağına dair hükmü,
- Bazıları, sakınmaları gereken şeyi beyan etmeden onlara azap etmeyeceği hükmü,
- Bazıları, Bedir savaşına katılan hiçbir kimseye azap etmeyeceği hükmü,⁷⁷
- Bazıları, içtihadında hata edeni ve bilmeyerek suç işleyeni cezalandırmayacağı hükmü,⁷⁸

⁷³ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 9: 270-271.

⁷⁴ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 11: 271-276.

⁷⁵ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 2: 551; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Şur'ân*, 8: 45-46.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Şur'ân*, 8: 46.

⁷⁷ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 11: 280-282; Beydâvî, 3: 67; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Şur'ân*, 8: 50; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'Azîm*, 7: 122.

⁷⁸ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 11: 280-282; Beydâvî, 3: 67; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Şur'ân*, 8: 50.

- Bazıları, büyük günahlardan sakınıldığı takdirde küçük günahları sileceği hükmü,
- Bazıları, aralarında Hz. Peygamber bulunduğu sürece onlara azap etmeyeceği hükmü⁷⁹ olduğunu söylemişlerdir.

İbn Cerîr bu konudaki ilk dört görüşü naklettikten sonra bunların bütününe âyetin ifadesinin kapsamına girdiğini dolayısıyla âyetin bunların hepsini kapsadığını söylemiştir.⁸⁰

Kurtubî de bu konudaki en kuvvetli görüşün, bu âyetteki hükümden kastedilenin “ganimetlerin helal kılınacağı hükmü” olduğunu ifade etmiştir.⁸¹

Tûsî (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) âyetini kısaca şöyle açıklamıştır: Müfessirlerin çoğu Hz. Peygamber'den Yüce Allah'ın emrine karşı bir muhalefetin vaki olmadığını söylemişlerdir. Hatta fidye almaktan hoşlanmadığını Sa'd b. Muâz da Hz. Peygamber'in yüzünden sezmişti. Bunun üzerine “Ey Allah'ın Resûlü, bu müşriklerle yaptığımız ilk savaştır, ben onlardan çok kişinin öldürülmesini böylece bir daha sana karşı koymaya ve seninle savaşmaya yeltenmemelerini isterdim” demiş, Hz. Peygamber de, “Ben de senin hoşlanmadığın şeyden hoşlanmıyorum; fakat insanların ne yaptıklarını gördün” demiştir. Dolayısıyla burada suç dünyaya meyleden ve fidye alan bazı sahabîlerindir.⁸²

Tabersî de Tûsî'nin zikrettiği Sa'd b. Muâz rivayetini aktardıktan sonra Ömer b. Hattâb'ın da “Ey Allah'ın Resûlü, bunlar seni yalanladılar, seni yurdundan çıkardılar, onların boyunlarını vuralım. Ali'ye söyle Akil'in boynunu vursun, ben de falancanın boynunu vurayım; bunlar küfrün ileri gelenleridir” dediğini, Ebû Bekir'in de “Bunlar akrabalarıdır, bunları öldürme, bunlardan kafirlere karşı güçlenmemizi sağlayacak fidye al” dediğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in de “Eğer gökten azap gelecek olsa aranızdan Ömer ve Sa'd b. Muâz'dan başkası kurtulmaz” dediğini aktarmıştır.⁸³

Tabâtabâî bu âyetlerin tefsirinde şöyle demiştir: Yüce Allah bu âyetlerde Bedir ehlini kınamıştır. Bu kınama, sahabîlerin Bedir savaşında müşriklerden esirler edinmiş olmaları ve esirlerin öldürülmeyip onlardan fidye alınmasını Hz. Peygamber'e teklif etmeleri sebebiyle olmuştur. Bu şiddetli kınamadan sonra da fidyeyi de kapsayan ganimetlerde tasarrufta bulunmayı onlara helal kılmıştır.

Tabâtabâî'nin ifade ettiğine göre, müfessirler bu âyetlerin, Bedir savaşından sonra indiği, Bedir ehlini kınadığı ve ganimetleri onlara helal kıldığı konusunda ittifak etmiş, ancak âyetlerin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın sebebinin de âyetlerin nüzûl sebebi, âyetlere

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 8:50.

⁸⁰ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 282-283.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 8: 50.

⁸² Tûsî, *et-Tibyân*, 5: 157-158.

⁸³ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 4: 365

verilen anlam ile ilgili sahih olmayan muhtelif hatta çelişkili bazı rivayetlerin vürudu olduğunu belirtmiştir. Bu farklılıklara göre tefsirler de farklı olmuştur:

- Kimi buradaki kınama ve tehdidin Hz. Peygambere ve bütün müminlere,
- Kimi Hz. Ömer hariç Hz. Peygamber'e ve bütün müminlere,
- Kimi Hz. Ömer ve Sa'd b. Muâz'ın dışındaki herkese,
- Kimi Hz. Peygamber hariç herkese,
- Kimi de Hz. Peygamber'e esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmalarını teklif edenlere olduğunu söylemiştir.⁸⁴

Tabâtabâî buradaki kınamanın, fidye almaları sebebiyle olduğunu söyleyenlerin, kendileriyle yaptığı istişareden dolayı Resûlullah'ı da buna dahil ettiklerini ifade etmiştir. Sonra da Hz. Peygamber'in bundan beri olduğunu açıklamış ve âyetin şöyle açıklanması gerektiğini ifade etmiştir: Önceki peygamberlerin düşmanla savaşta izledikleri yol, daha sonrakilere de ibret olması ve bir daha Allah ve Resûlüne karşı savaş açmaya cesaret etmemeleri için düşmanı esir alma yolunu değil de öldürme yolunu tercih etmekte. Düşmana karşı tam hakimiyet sağlayana ve din hakim olana dek hüküm böyleydi. Bu üstünlük sağlandıktan sonra yapılan savaşlarda esir alınan, esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmanın bir sakıncası yoktur. Nitekim bu hüküm Muhammed suresinde beyan edilmektedir.⁸⁵

Buradaki kınama birinci âyette ifade edildiği üzere savaş esnasında esir alınmasıdır. İkinci âyetteki “(فِيمَا أَخَذْتُمْ)” ifadesi de buna işaret etmektedir. Çünkü onların savaş esnasında aldıkları şey “esirler”di, fidye değildi. Dolayısıyla buradaki kınama da fidyenin mubah kılınmasına veya alınmasına değil, esirler edinilmesinedir.

Onlar Hz. Peygamber'den esirlere karşı fidye alınmasını istediler. Yüce Allah ise esirler edinmiş olmalarını kınadı, fakat esirlere karşı fidye alınmasını ise helal kıldı. Bunu da Hz. Peygamber'in esirleri fidye karşılığında serbest bırakma veya onları öldürme konusunda kendileriyle istişarede bulunduğu için yapmadı ki onlara yapılan kınamaya Hz. Peygamber de ortak olsun.

Kınamada Hz. Peygamber'in onlara ortak olmadığı âyetin lafzından da anlaşılmaktadır. Çünkü âyetteki kınama esir alma ile alakalıdır. Âyette Hz. Peygamber'in bu konuda onlarla istişare ettiği veya buna razı olduğu yer almamaktadır. Bu konuda varit olan rivayetlerde Hz. Peygamber'in bunu onlara tavsiye ettiği yer olmadığı gibi buna razı olduğuna da işaret eden bir şey de yoktur. Ancak Muhacir ve Ensar'ın çoğunun böyle yaptığı hatta savaş meydanında öldürülmemeleri için esirlerini korudukları rivayet edilmiştir.⁸⁶

⁸⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 9: 136-138.

⁸⁵ Muhammed: 47/5.

⁸⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 9: 138-139.

Tabâtabâî bu âyetlerin tefsirinde varit olan rivayetleri sahih görmediği, hata bazılarını çelişkili gördüğü için Hz. Ömer'in muvafakatına değinmemiştir.⁸⁷

Mekârim Şirâzî bu âyetlerin tefsirini yaptıktan sonra "Mulâhazalar" başlığı altında şunları ifade etmiştir:

1. Bu âyetin zahiri anlamı savaşta "esir tutma" ile alakalıdır, savaş sonrasında alınan "fidye" ile alakalı değildir. Böylece birçok müfessirin âyetin anlamı ile ilgili ortaya attığı birçok problem kendiliğinden çözülmüş oluyor. Buradaki kınama ve azarlama da nihai zafer gerçekleşmeden dünyevi amaçlarla düşmanı esir alma ile meşgul olanlardır. Hedefi Allah yolunda cihad olan Hz. Peygamber ve mümin ashabı ile alakalı değildir. Böylece Hz. Peygamber'in suç işlediği tarzındaki bütün iddiaları da çökmüş oluyor.

2. Aynı şekilde Ehl-i Sünnet'in bu âyetin tefsiri ile ilgili kaynaklarında zikrettikleri birçok hadisin batıl ve uydurma olduğu tespit edilmiş oluyor. Hz. Peygamber'in ve bazı Müslümanların Bedir savaşından sonra, Allah'ın fidye alınabileceğine izin vermesinden önce savaş esirlerine karşı fidye aldıklarını ifade eden hadisler bu kabildendir. İlgili hadislere göre bu emre muhalefet edip esirlerin öldürülmesini isteyen kişi Ömer b. Hattâb veya Sa'd b. Muâz'dır ve Hz. Peygamber "Eğer bize azap inseydi Ömer b. Hattâb veya Sa'd b. Muâz'dan başkası kurtulmazdı" demiştir. Bu hadisler sıhatten yoksun, âyetin tefsiri olmaktan çok uzak, uydurma olduğuna dair işaretler pek çoktur.⁸⁸

Sünni müfessirlerin âyete verdikleri anlam hem âyetin lafzına hem de bu konuda varit olan sahih hadislere uygundur. Âyetteki kınamanın gerçekte Hz. Peygamber'e olmadığı, bu kınamanın savaşta esirler edinen ve Hz. Peygamber'e fidye almayı işaret eden sahabîlere yönelik olduğu şeklindeki yorum neredeyse Sünni müfessirlerin ortak kanaatidir.

İbn Atiyye ve Kurtubî bunu en güzel şekilde ifade eden müfessirlere aittir. Bu anlam hem bu konuda varit olan hadislere hem de âyetin zahirine uygundur. Ayrıca Kurtubî'nin ifade ettiği üzere müfessirlerin çoğu da bu görüştedir.

Şii müfessirler de Yüce Allah'ın bu âyetlerde Bedir ehlini kınadığını, bunun Bedir savaşında müşriklerden esirler edinmiş olmaları ve esirlerin öldürülmeyip onlardan fidye alınmasını Hz. Peygamber'e teklif etmeleri sebebiyle olduğunu söylemişlerdir.

Şii müfessirlerin, Hz. Peygamber'in suç işlediğini ifade eden bütün müfessirlerin yanıltığı şeklindeki ifadeleri doğrudur. Ayrıca bu rivayetler Hz. Peygamber'in suç işlediğini ima eden ifadeler içerdiği için Şii müfessirlerce itibara alınmadığı düşünülebilir. Ancak bu âyetin "Muvâfakât-ı Ömer"den olduğunu ifade eden hadislerde Hz. Peygamber'in suç işlediğine dair bir ifade yer almamaktadır. Yani bu gerekçeye dayanarak âyetin zahiri ile uyumlu olan bu hadisleri inkar etmeyi gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

⁸⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 9: 138.

⁸⁸ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 5: 494-495.

Dolayısıyla Mekârim Şirâzî'nin Ehl-i Sünnet'in bu âyetin tefsiri ile ilgili kaynaklarında zikrettikleri birçok hadisin batıl ve uydurma olduğunun tespit edildiği sözü isabetli değildir. Çünkü onun bu sözü Ehl-i Sünnet müfessirlerinin “Muvâfakât-ı Ömer” bağlamında zikrettikleri hadislerin, Hz. Peygamber'in suç işlediğini ifade ettiği kurgusuna mebnidir. Oysa bu hadislerde Hz. Peygamber'in suç işlediğini ifade eden bir şey söz konusu değildir.

2.5. Abdullâh b. Übeyy'in Cenaze Namazı

Hz. Peygamber Abdullâh b. Übeyy'in cenaze namazını kılmaya azmettiği zaman Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e “Ey Allah'ın Resûlü, falanca ve falanca gün şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanı İbn Übeyy'in cenaze namazını mı” diyerek cenaze namazını kılmasının uygun olmadığını belirten ifadesine muvafık olarak (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ) (وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَابِشُونَ (84)) “Onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma, onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”⁸⁹ âyeti nazil oldu. Buna delalet eden rivayetlerden biri şöyledir:

İbn Abbâs, Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Abdullâh b. Übeyy b. Selûl öldüğü zaman, cenaze namazını kılması için Hz. Peygamber çağırıldı. Hz. Peygamber kalktığı zaman ona doğru atıldım. Ben, ‘Ey Allah'ın Resûlü, İbn Übeyy'in cenaze namazını mı kılacaksın, oysa o falanca ve falanca günler şöyle şöyle demişti’ diyerek yaptıklarını bir bir saydım. Hz. Peygamber tebessüm etti ve ‘Yanımdan çekil ey Ömer’ dedi. Ben bunu çok tekrarlayınca, ‘Ben muhayyer bırakıldım ve seçimimi yaptım. Yetmiş defadan fazla bağışlanmasını dilemem durumunda bağışlanacağını bilsem yetmiş defadan fazla bağışlanmasını dilerim’ dedi. Hz. Peygamber cenaze namazını kıldı ve ayrıldı. Fazla zaman geçmeden Beraat suresinden ‘Onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma’ ayeti nazil oldu. Ben daha sonraları, Hz. Peygamber'e karşı o gün gösterdiğim cesarete şaşırımdım. Allah ve Resûlü en iyi bilendir.”⁹⁰

Bu hadis açık bir şekilde Tevbe: 9/84. âyetin Hz. Ömer'in isteğine muvafık olarak nazil olduğuna delalet etmektedir. Nitekim müfessirlerin çoğu bu hadisi âyetin nüzül sebebi olarak zikretmişlerdir. İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, Beğavî, İbn Cevzî, İbn Atiyye, Kurtubî ve İbn Kesîr bu müfessirlerdendir.⁹¹

Bu hadisin İbn Ömer'den gelen bazı rivayetlerinde Hz. Ömer'in “Allah münafıklar üzerinde cenaze namazını kılmanı nehyetmedi mi” ifadesi yer almaktadır. Oysa bu âyet Hz. Peygamber'in cenaze namazı kılışından sonra nazil olmuştur. Ömer bunu nasıl söylemiş olabilir? İbn Hacer buna şöyle cevap vermiştir: Ömer, “Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla

⁸⁹ Tevbe: 9/84.

⁹⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 85, “Tefsîr”, 12.

⁹¹ Bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, 11: 612-613; Abdurrahmân, İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. (Mekke-Riyad: Mektebetu Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1997), 4: 1857; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 4: 81; İbn Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2: 286; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 3: 67; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Çur'ân*, 8: 219; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'Azîm*, 7: 258.

affetmeyecektir.” (et-Tevbe: 9/80) âyeti kerimesinden, onlar üzerine namaz kılmanın yasaklandığını anlamıştır. Hz. Peygamber da ona böyle bir yasağın olmadığını, ümidin henüz kesilmediğini haber vermiştir.⁹²

Tûsî, Tabersî ve Tabâtabâî bu âyetin tefsirinde Hz. Ömer'in muvafakatına değinmemişlerdir.⁹³

Mekârim Şirâzî ise bu konuda şöyle demiştir: “Burada şu hususlara dikkat etmek gerekiyor:

1. Bu âyetle ilgili birçok rivayet varit olmuştur ki bu rivayetlerde ihtilaf edilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmından anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, meşhur münafık Abdullâh b. Übeyy öldüğü zaman onun cenaze namazını kılmış, kabri başında durmuş, ona dua etmiş, hatta kefen olmak üzere gömleğini ona sarmıştır. Âyet bunun üzerine nazil olmuş, aynı fiilin tekrarlanmasını yasaklamıştır.

2. Öte taraftan bazı rivayetler de Hz. Peygamber'in onun cenaze namazını kılmaya karar verdiğini; ancak Cibril'in gelip ona bu âyeti okuduğunu ve onu bundan sakındırdığını ifade etmektedir.

3. Bazı rivayetler de Hz. Peygamber'in onun cenaze namazını kılmadığını, böyle bir fiile azmetmediğini, sadece kavmini İslam'a ısındırmak amacıyla kefenlenmesi için gömleğini gönderdiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'e neden gömleğini gönderdiği sorulduğu zaman da, Hz. Peygamber gömleğinin onu azaptan kurtarmayacağını ancak bu fiille kavminden birçok kişinin iman edeceğini umduğunu söylemiştir. Bu olay fiilen de gerçekleşmiş ve bundan sonra Hazreç kabilesine mensup birçok kişi Müslüman olmuştur.”⁹⁴

Mekârim Şirâzî bunları naklettikten sonra şöyle devam etmiştir: “Bu rivayetler birçok ihtilafı içerdiği için, biz bunları nüzûl sebebi olarak zikretmeyi uygun bulmadık. Ancak burada inkar edilemeyecek şey âyetin üslubunun, bu âyetler nazil olmadan önce Hz. Peygamber'in münafıkların cenaze namazını kıldırıldığına ve kabirleri üzerlerinde durduğuna delalet ettiğiidir. Çünkü bunlar zahiren Müslüman kimselerdi. Fakat Hz. Peygamber bu âyet nazil olduktan sonra münafıkların cenaze namazını kılmamıştır.”⁹⁵

Münafıkların cenaze namazının kılınmamasını emreden âyetin Ehl-i Sünnet'in en sahih hadis kaynaklarında ve en önemli tefsirlerinde “Muvâfakât-ı Ömer”den olduğu zikredilirken, önemli Şiî müfessirlerden olan Tûsî, Tabersî, Tabâtabâî ve Mekârim Şirâzî'den hiç biri tefsirinde buna yer vermemiştir.

⁹² Müzeynî, *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Kur'ân*, 1: 597.

⁹³ Tûsî, *et-Tibyân*, 5: 272, 273; Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 5: 77-78; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 9: 272.

⁹⁴ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 5: 152-153.

⁹⁵ Mekârim Şirâzî, *el-Emşel*, 5: 152-153.

SONUÇ

Şiî müfessirlerin “Muvâfakât-ı Ömer” örneklerine yaklaşımı ile ilgili yapmış olduğumuz bu çalışmada şu sonuçlara vardık:

Ehli Sünnet kaynaklarında Muvâfakât-ı Ömer'den olduğu sabit olan bazı örneklerle, Şîa tefsir kaynaklarında hiçbir şekilde değinilmediği görülmüştür. Hz. Ömer'in “Makâm-ı İbrahim”in namazgâh edinilmesini istemesi üzerine, bu isteğine muvafık olarak inen Bakara: 2/125. âyeti ile Hz. Peygamber'in Abdullâh b. Übeyy'in cenaze namazını kılmaya azmettiği zaman “Ey Allah'ın Resûlü, falanca ve falanca gün şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanı İbn Übeyy'in cenaze namazını mı” diyerek cenaze namazını kılmamasının uygun olmadığını belirten ifadesine muvafık olarak inen Tevbe: 9/84. âyet bu örneklerdendir.

Ehli Sünnet kaynaklarında hem Muvâfakât-ı Ömer'den olduğuna hem de başka bir olay üzerine nazil olduğuna açıkça delalet eden, sıhhat açısından aynı kuvvette olan, hatta ravilerinin bile aynı olduğu iki rivayetin bulunduğu durumda Şîa tefsir kaynaklarının Hz. Ömer ile ilgili olmayan örneği zikrettiği, Hz. Ömer ile ilgili rivâyete ya hiç değinmediği ya da onunla ilgili rivayetin zayıf olduğuna işaret ettiği görülmüştür. Hz. Ömer'in peygamber eşlerinin örtünmelerini istemesi üzerine, bu isteğine uygun olarak inen Hicâb âyeti (Ahzab: 33/53) buna örnek verilebilir.

Şiî müfessirlerin Ehli Sünnet'in hadis kaynaklarında yer alıp Hz. Ömer için övgü kaynağı sayılan muvafakat ile ilgili rivayete yer vermezken, aynı kaynaklarda yer alıp Hafsa ve Aişe'yi kınayan rivayetlere yer vermeleri dikkat çekicidir. Bu müfessirler Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in eşlerine, onu rahatsız etmeleri durumunda Yüce Allah'ın, onların yerine daha iyilerini Resûlüne eş kılacağını ifade etmesi üzerine, buna muvafık olarak inen Tahrîm: 66/5. âyetin tefsirinde bu yöntemi izlemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Arık, Selim. “Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakât-ı Ömer”. *Diyanet İlmî Dergi* 41/ 4 (2005): 115-128.
- Atmaca, Gökhan. “Nüzûl Sürecinde Bir Muhatab Olarak Ömer ve Muvâfakatları”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2010): 43-67.
- Aynî, Bedruddîn. *‘Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buḥârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin. *Me‘âlimu't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullâh - Osmân Cum'a - Süleymân Müslim. 4. Baskı. b.y.: Dâru't-Taybe, 1997.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Abdullâh eş-Şirâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer‘aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi‘u's-şahîhu'l-müsned min hadîşi Rasûlillâhi şallâllahu ‘aleyhi vesellem ve sünenihi ve eyyâmihî*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. b.y.: Dâru't-Tavki'n-Necât, 1422.

- Canbulat, Mehmet - Karagöz, İsmail - Karaman, Fikret - Paçacı, İbrahim. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Endelusî, İbn Atiyye. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1422.
- Ensari, Abdurrahman. "El-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel Adlı Şîa Tefsirinde Hz. Ömer Algısı". *Turkish Studies* 12/27 (2017): 175-194.
- Gezgin, Ali Galip. *Özgün Bir Kur'an Yorumu Hz. Ömer Örneği*. 2. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullâh. *el-Mustedrek ala's-Şaḥîḥayn*. Thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîru ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Cerîr, Ebû Ca'fer Muhammed et-Taberî. *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. Thk. Abdullâh Abdulmuhsin et-Türkî. b.y.: Dâru Hecr, ts.
- İbn Cevzî, Abdurrahmân. *Keşfu'l-muşkil min ḥadîsi Şaḥîḥeyn*. Thk. Ali Hüseyin el-Bevâb. Riyâd: Dâru'l-Vatan, ts.
- İbn Cevzî, Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2002.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-Âzîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mekke-Riyad: Mektebetu Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1997.
- İbn Hacer, Ahmed Askalânî. *Fethü'l-bârî şerhu Şaḥîḥi'l-Buḥârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. Thk. Ahmed Şakir. b.y.: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaut ve Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *Şaḥîḥu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belbân*. 2. Baskı. Thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-Azîm*. Thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed - Muhammed es-Seyyid Reşâd- Muhammed Fadl el-Acmâvî, Ali Ahmed Abdalbaki. Cîze: Müessesetu Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mekrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Mibred, Yusuf b. Hasan el-Hanbelî. *Maḥdu's-şavâb fi fedâili emîri'l-mü'minîne Ömer b. Ḥattâb*. Thk. Abdülazîz b. Muhammed. Medîne: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, 2000.
- Kahrâman, Abdullah - Mertoğlu, Mehmet Suat. "Tabâtabâi, Muhammed Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 306-310.
- Kahrâman, Abdullah - Öz, Mustafa. "Tûsî, Ebû Ca'fer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 433-437. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdu's-sârî li şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî*. 7. Baskı. Mısır: el-Matbaatü'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1323.
- Kummî, Muhammed b. Muhammed Rıdâ. *Kenzu'd-dekâik ve bahru'l-ḥakâik*. Thk. Hüseyin Derkâhî. b.y.: Müessesetu Şemsi'd-Duhâ, 1430.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Berdunî, Ahmed ve İbrahim Atfayîş. 2. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.

- Mubârekfûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed. *Tuĥfetü'l-ahvezî bi ŧerhi Câmîi't-Tirmizî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Mustafâ İbrahim v.dğr. *el-Mu'cemü'l-vaŧît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbûrî. *el-Musnedu's-ŧaĥîĥu'l-muĥtaŧar*. Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Müzeynî, Hâlid b. Süleymân. *el-Muĥarrer fi esbâbi nüzûli'l-Ķur'ân min ĥilâli'l-kütübi't-Tisâ' dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten*. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ. *el-Minhâc ŧerhu ŧaĥîĥi Müslim b. Haccâc*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392.
- Öz, Mustafa. "Tabersî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 324-325. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed Fahrüddîn. *Mefâtĥu'l- ğayb*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd. *Sünenü Ebî Dâvûd*. tlk. ŧuayb el-Arnaut ve Muhammed Kâmil Karabellî. Beyrut: Dâru er-Risâle el-Alemiyye, 2009.
- Subhânî, Ca'fer. *Usûlü'l-hadîs ve ehkâmuhu fi ilmi'd-dirâye*. Beyrut: Dâru Cevâdi'l-Eimme, 2012.
- Suyûtî, Celâlüddîn. *Tariĥu'l-ĥulefâ*. Thk. Hamdî ed-Demirdâŧ. b.y.: Mektebetu Nezâr, 2004.
- Suyûtî, Celâlüddîn. *ed-Durru'l-menŧûr fi't-tefsiri bi'l-me'ŧûr*. Thk. Abdullâh Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezü Hecr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003.
- ŧahin, Davut. *Hiz. Ömer'in Kur'an Anlayıŧı ve Yorum Yöntem*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- ŧevkânî, Muhammed b. Abdullâh. *Fetĥu'l-kadîr*. Dimeŧk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr ve Dâru el-Kelimi't-Tayyib, 1414.
- ŧirâzî, Nasır Mekârim. *el-Emŧel fi tefsiri kitabillahi'l-münezzel*. Kum: Medresetu'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 1421.
- Tabâtabâi, Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fi tefsiri'l-Ķur'ân*. Thk. Hasan el-A'lä. Beyrut: Müessesetü'l-A'lä, 1997.
- Tabersî, Fadl b. Hasan. *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005.
- Tirmizî, Ebû İŧâ Muhammed b. İŧâ. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Ahmed ŧâkir v.d. 2. Baskı Mısır: Mektebe ve Matbaatu Mustafa Halebî, 1975.
- Turan, Maŧallah. *Kur'an'ın Anlaŧılmasında Sembolizm Tartıŧmaları*. Konya: Hüner Yayınevi, 2016.
- Tûsî, Ebu Ca'fer Muhammed. *et-Tibyân fi tefsiri'l-Ķur'ân*. Thk. Aga Bezrek et-Tahrânî. Beyrut: İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Tûsî, Ebu Ca'fer Muhammed. *el-Udde fi uŧûli'l-fikh*, Thk. Muhammed Rıdâ el-Ensârî el-Kummî. b.y.: y.y. ts.
- Wîkî ŧia. "Nasr Mekârim eŧ-ŧirâzî". Eriŧim: 6 Mayıs 2018. ar.wikishia.net/view/ناصر_مكارم_الشيرازي
- Yılmaz, Musa Kâzım. "Mecmau'l-Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 257. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zemahŧerî, Cârullâh Mahmûd. *el-Keŧŧâfan ĥakâiki ğavâmidi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l Kitabi'l-'Arabî, 1407.